

แบบสรุปผู้บริหาร (Executive Summary)

1. รายละเอียดเกี่ยวกับโครงการวิจัย

1.1 ชื่อเรื่อง รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการเศษวัสดุเหลือทิ้งในชุมชน
Appropriate Method in Waste Management in a Community

1.2 ชื่อคณะผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ธีระพงษ์ สว่างปัญญากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชนวัฒน์ นิตศน์วิจิตร

อาจารย์รชฏ เชื้อวิโรจน์

อาจารย์แสนวสันต์ ยอดคำ

หน่วยงานที่สังกัด คณะวิศวกรรมและอุตสาหกรรมเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ 50290

โทรศัพท์ 08 6917 4846 โทรสาร 053 498902

1.3 งบประมาณและระยะเวลาทำวิจัย

ได้รับงบประมาณประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2554 งบประมาณที่ได้รับ 1,500,000 บาท

ระยะเวลาทำการวิจัยตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2554 ถึงเดือนกรกฎาคม 2555

2. สรุปโครงการวิจัย

2.1 **ความเป็นมา** วัสดุเหลือทิ้งในชุมชนใน 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนของไทย ส่วนใหญ่ประกอบด้วยเศษพืชจากการเกษตรกรรม ได้แก่ ฟาง เศษข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และเศษใบไม้ การใช้ประโยชน์จากเศษพืชเหล่านี้โดยการนำไปผลิตเป็นปุ๋ยอินทรีย์ยังมีน้อย เนื่องจากวิธีการผลิตแบบเดิมยังต้องมีการพลิกกลับกองซึ่งเปลืองแรงงานและเวลา เกษตรกรจึงมักเลือกวิธีจัดการโดยการเผาทำลายที่ก่อให้เกิดปัญหาหมอกควันพิษในช่วงระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายนในภูมิภาคนี้ทุกปี มีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพและเศรษฐกิจการท่องเที่ยวรุนแรงมากขึ้น คณะวิศวกรรมและอุตสาหกรรมเกษตรได้มีนวัตกรรมใหม่ในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ปริมาณมากแบบกองแถวยาวไม่พลิก

กลับกองวิธีวิศวกรรมแม่โจ้ 1 มีศักยภาพที่จะนำไปถ่ายทอดให้เกษตรกรนำไปใช้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชแทนการเผาทำลายเนื่องจากมีความง่ายที่ไม่ต้องใช้แรงงานในการพลิกกลับกอง

2.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ

2.2.1 เพื่อให้มีการถ่ายทอดเทคโนโลยีรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการเศษวัสดุเหลือทิ้งในชุมชน

2.2.2 เพื่อให้มีฐานเรียนรู้การจัดการเศษวัสดุเหลือทิ้งในชุมชนใน 5 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ ลำพูน เชียงราย พะเยา แม่ฮ่องสอน และเชียงใหม่ จังหวัดละ 1 แห่ง ยกเว้นจังหวัดแม่ฮ่องสอนและเชียงใหม่ที่มี 2 แห่ง รวมเป็นจำนวนทั้งสิ้น 7 แห่ง

2.2.3 เพื่อให้มีการประเมินผลการดำเนินงานและถอดบทเรียนทราบถึงปัจจัยและองค์ประกอบในการดำเนินการสำหรับการจัดตั้งฐานเรียนรู้ในพื้นที่อื่นในอนาคต

2.3 วิธีการศึกษา เพื่อให้การถ่ายทอดเทคโนโลยีมีความยั่งยืนและมีการดำเนินงานต่อเนื่อง แม้ว่าโครงการจะปิดไปแล้ว จึงได้กำหนดให้กลุ่มเกษตรกรหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เข้าร่วมโครงการมีการดำเนินงานในรูปของฐานเรียนรู้ที่สามารถขยายผลและถ่ายทอดองค์ความรู้ได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

2.4 ผลการศึกษา โครงการวิจัยได้จัดเวทีประชุมใน 5 จังหวัด คือ ลำพูน เชียงราย พะเยา แม่ฮ่องสอน และเชียงใหม่ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายซึ่งคือเกษตรกรและตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดละ 100 คน มีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการผลิตปุ๋ยอินทรีย์แบบไม่พลิกกลับกอง โดยในเวทีประชุมได้มีการเชิญชวนให้เกษตรกรและ อปท. ที่สนใจส่งข้อเสนอเพื่อเข้าร่วมเป็นฐานเรียนรู้ในโครงการจังหวัดละ 1 แห่ง ยกเว้นจังหวัดแม่ฮ่องสอนและเชียงใหม่ที่มี 2 แห่ง ทำให้มีจำนวนฐานเรียนรู้ในโครงการรวม 7 แห่ง รายละเอียดของฐานเรียนรู้มีดังนี้

ฐานเรียนรู้ที่ 1 กลุ่มเกษตรกรพัฒนาชุมชน บ้านห้วยแห่นพัฒนา ตำบลป่าไผ่ อำเภอสี จังหวัดลำพูน

ฐานเรียนรู้ที่ 2 โรงเรียนชานาบ้านป่าสักน้อย ตำบลป่าสัก อำเภอเชียงแสน จังหวัด เชียงราย

ฐานเรียนรู้ที่ 3 กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ บ้านโป่งฮ่อม ตำบลบ้านสหกรณ์ อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่

ฐานเรียนรู้ที่ 4 องค์การบริหารส่วนตำบลบงตัน อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่

ฐานเรียนรู้ที่ 5 กลุ่มเกษตรกรใหม่บ้านห้วยข้าวก่ำ ตำบลห้วยข้าวก่ำ อำเภอจุน จังหวัด พะเยา

ฐานเรียนรู้ที่ 6 กลุ่มเกษตรกรบ้านตาลเจ็ดต้น ตำบลเวียงเหนือ อำเภอป่าสัก จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ฐานเรียนรู้ที่ 7 โรงเรียนบ้านห้วยสิงห์ ตำบลแม่ยวม อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

โครงการวิจัยได้ทำการจัดฝึกอบรมเพื่อเปิดฐานเรียนรู้และขึ้นกองปุ๋ยสาธิต โดยมีการมอบเงินสำหรับเป็นค่ามูลสัตว์สำหรับการผลิตปุ๋ยอินทรีย์แห้งละ 40 ตัน เป็นเงิน 30,000 บาท รวมทั้งมอบโปสเตอร์วิชาการ หลังจากนั้นแต่ละฐานเรียนรู้ได้มีการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ภายใต้การเดินทางไปตรวจเยี่ยมของนักวิจัยและเก็บข้อมูล ซึ่งพบว่า ฐานเรียนรู้ทั้ง 7 แห่ง มีการผลิตปุ๋ยอินทรีย์แบบไม่พลิกกลับกองได้รวมทั้งสิ้น 104 ตัน ในระยะที่ดำเนินโครงการ โดยตัวอย่างปุ๋ยอินทรีย์ของทุกฐานเรียนรู้มีค่าผ่านเกณฑ์มาตรฐานปุ๋ยอินทรีย์ของประเทศ จากการวิเคราะห์ปัจจัยสนับสนุนความยั่งยืนของการดำเนินงานฐานเรียนรู้ พบว่าปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญคือความเข้มแข็งของผู้นำกลุ่ม สมาชิกมีส่วนร่วม มีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ มีการจำหน่ายปุ๋ยอินทรีย์เพื่อให้มีเงินทุนหมุนเวียน และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ฐานเรียนรู้ที่สามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง ยั่งยืน และเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้ให้กับชุมชนอื่นมี 2 แห่ง คือฐานเรียนรู้ที่ 1 และ 5 ส่วนฐานเรียนรู้ที่สามารถผลิตปุ๋ยอินทรีย์เพื่อจำหน่ายและมีโอกาสเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้ในอนาคต คือฐานเรียนรู้ที่ 3

2.5 ข้อเสนอแนะ

2.5.1 ควรมีการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนิดของเศษพืชและมูลสัตว์กับค่าธาตุอาหารหลัก เพื่อช่วยให้นำไปใช้กับการเพาะปลูกพืชแต่ละชนิดได้อย่างเหมาะสม

2.5.2 ควรนำรูปแบบการจัดการเศษวัสดุเหลือทิ้งในชุมชนด้วยการนำมาผลิตปุ๋ยอินทรีย์แบบไม่พลิกกลับกองไปศึกษาเพิ่มเติมในพื้นที่อื่นของประเทศซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งทางด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และชนิดของเศษวัสดุเหลือทิ้งในชุมชน

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีการถ่ายทอดเทคโนโลยีรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการเศษวัสดุเหลือทิ้งในชุมชน สร้างฐานเรียนรู้การจัดการเศษวัสดุเหลือทิ้งในชุมชน 7 แห่ง ใน 5 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ ลำพูน เชียงราย พะเยา แม่ฮ่องสอน และเชียงใหม่ เพื่อให้มีการประเมินผลการดำเนินงานและถอดบทเรียน เพื่อให้ทราบถึงปัจจัยและองค์ประกอบในการดำเนินการสำหรับการจัดตั้งฐานเรียนรู้ในพื้นที่อื่นในอนาคต

การวิจัยนี้มีวิธีดำเนินการแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นแรกจัดพิมพ์เอกสารวิชาการเกี่ยวกับแนวทางการจัดการเศษพืชเหลือทิ้งทางการเกษตรด้วยการนำไปผลิตเป็นปุ๋ยอินทรีย์แบบไม่พลิกกลับกอง ส่งไปยังทุกหมู่บ้านและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใน 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนรวม 8,800 แห่ง เพื่อเผยแพร่ความรู้ ขั้นที่สองจัดเวทีประชุมและฝึกอบรมเพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีการนำเศษพืชมาผลิตเป็นปุ๋ยอินทรีย์แบบไม่พลิกกลับกองใน 5 จังหวัดของภาคเหนือตอนบน ได้แก่ ลำพูน เชียงราย พะเยา แม่ฮ่องสอน และเชียงใหม่ จังหวัดละ 100 คน และรับสมัครกลุ่มเกษตรกรหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ประสงค์จะเข้าร่วมเป็นฐานเรียนรู้ในโครงการ ขั้นที่สามคือสร้างฐานเรียนรู้ในชุมชนโดยการคัดเลือกตามเกณฑ์ที่กำหนดจากผู้สมัครเข้าร่วมโครงการวิจัยจังหวัดละ 1 แห่ง ยกเว้นจังหวัดแม่ฮ่องสอนและเชียงใหม่ที่มีฐานเรียนรู้จังหวัดละ 2 แห่ง รวมจำนวนทั้งสิ้น 7 แห่ง จัดฝึกอบรมในพื้นที่ของฐานเรียนรู้แต่ละแห่งและสร้างกองปุ๋ยสาธิตร่วมกัน มีกระบวนการให้คำปรึกษาตรวจเยี่ยมติดตามผลและตรวจสอบคุณภาพปุ๋ยอินทรีย์ของฐานเรียนรู้ หลังจากนั้นทำการเก็บข้อมูลการดำเนินงานมาวิเคราะห์ผล

การจัดเวทีประชุมและฝึกอบรมถ่ายทอดองค์ความรู้พบว่า ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรร้อยละ 49.08 มีความเห็นว่าจะสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้จริงร้อยละ 79.79 ในส่วนของการดำเนินงานฐานเรียนรู้ พบว่าฐานเรียนรู้ทั้ง 7 แห่ง มีการผลิตปุ๋ยอินทรีย์แบบไม่พลิกกลับกองได้รวมทั้งสิ้น 104 ตัน ตัวอย่างปุ๋ยอินทรีย์ของทุกฐานเรียนรู้มีค่าผ่านเกณฑ์มาตรฐานปุ๋ยอินทรีย์ของประเทศ จากการวิเคราะห์ปัจจัยสนับสนุนความยั่งยืนของการดำเนินงานฐานเรียนรู้พบว่า ปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญคือความเข้มแข็งของผู้นำกลุ่ม สมาชิกมีส่วนร่วม มีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ มีการจำหน่ายปุ๋ยอินทรีย์เพื่อให้มีเงินทุนหมุนเวียน และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ฐานเรียนรู้ที่สามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง ยั่งยืน และเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้ให้กับชุมชนอื่น ๆ มี 2 แห่ง คือฐานเรียนรู้ที่ 1 และ 5 ส่วนฐานเรียนรู้ที่สามารถผลิตปุ๋ยอินทรีย์เพื่อจำหน่ายและมีโอกาสเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้ในอนาคต คือฐานเรียนรู้ที่ 3

การวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ในรอบปีแรกของการผลิตปุ๋ยอินทรีย์แบบไม่พลิกกลับกองพบว่า ต้นทุนรวมเฉลี่ยของฐานเรียนรู้ทั้ง 7 แห่ง คือ 14,494 บาท หรือ 2.47 บาทต่อ กก. คิดเป็นต้นทุนคงที่เฉลี่ย 0.37 บาทต่อ กก. และต้นทุนผันแปรเฉลี่ย 2.10 บาทต่อ กก. ปริมาณผลผลิตที่จุดคุ้มทุนเฉลี่ยคือ 3,624 กก. ณ ราคาขาย 4 บาทต่อ กก. วิเคราะห์ฐานเรียนรู้ทั้ง 7 แห่ง แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มการผลิตปุ๋ยอินทรีย์สำหรับจำหน่ายที่ต้องใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ เช่น

เครื่องเย็บกระสอบ เครื่องย่อยเศษพืช เครื่องผสมปุ๋ย เป็นต้น ในกลุ่มดังกล่าวมีต้นทุนรวมเฉลี่ยอยู่ที่ 3.20 บาทต่อ กก. และกลุ่มที่ผลิตเพื่อนำปุ๋ยอินทรีย์ไปใช้สำหรับการเกษตรกรรมซึ่งไม่มีการลงทุนเครื่องมือและอุปกรณ์เพิ่มเติม มีต้นทุนรวมเฉลี่ย 1.92 บาทต่อ กก.

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย คือควรมีการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนิดของเศษพืช และมูลสัตว์กับค่าธาตุอาหารหลัก เพื่อช่วยให้นำไปใช้กับการเพาะปลูกพืชแต่ละชนิดได้อย่างเหมาะสม ควรนำรูปแบบการจัดการเศษวัสดุเหลือทิ้งในชุมชนด้วยการนำมาผลิตปุ๋ยอินทรีย์แบบไม่พลิกกลับกอง ไปศึกษาเพิ่มเติมในพื้นที่อื่นของประเทศซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งทางด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และชนิดของเศษวัสดุเหลือทิ้งในชุมชน

คำสำคัญ : ปุ๋ยอินทรีย์ การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ การจัดการเศษวัสดุเหลือทิ้งในชุมชน